

Bonaventura Duda

ČOVJEKOVA PRAVA U NAUČAVANJU PAPE IVANA PAVLA II.*

U prvom božićnom nagovoru kardinalima (22. XII. 1979.), pod naslovom *Crkva u današnjem svijetu brani čovjekovo dostojanstvo*, papa Ivan Pavao II. osvrće se na prvu godinu svojeg pontifikata. Premda bez posebno namjeravanog plana, ta mu je godina protekla pod znakom zauzimanja za čovjekova prava. Nadovezujući se na encikliku *Redemptor hominis*, stavak 13., prema kojem je sva pažnja usredotočena na čovjeka, Papa nastavlja:

»S pomoću Božjom, ta perspektiva, podjednako teološka i egzistencijalna, bila je misao-vodilja prve godine mojeg pontifikata. Taj je pravac naviješten već prvim nagovorom prigodom svečanoga ustoličenja 22. X. 1978. Konkretizirao se u navedenoj enciklici. Zatim je kao usput spomenut u homiliji u Droghedi u Irskoj, da bi se u punini razvio u svečanom govoru na 34. zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih naroda 2. X. 1979. s primjenom na međunarodni život i probleme. Tu sam si dopustio da visoke predstavnike čitavoga svijeta podsjetim da u tom odnosu prema čovjeku svoj motiv nalazi sva narodna i međunarodna politička aktivnost koja u posljednjoj raščlambi dolazi *od čovjeka*, ostvaruje se *po čovjeku* da bi bila *za čovjeka*. I ako se ta aktivnost udalji od tog svojeg temeljnog odnosa i cilja . . . može u konačnici postati čovjeku tuđa, može zapasti u protuslovlje da bude *protiv čovjeka*.«¹

* U ovoj studiji obazirem se na prve četiri godine Papina služenja, od 16. listopada 1978. do 16. listopada 1982. Papine tekstove uzimam iz *La Documentation catholique*, jer su mi odatle bili najlakše dostupni. Navodim ih pod kraticom DC sa susednim brojem svih godišta te s naznakom određene godine i pojedinoga broja te godine (DC 1751, 78/19, 914—917 = *La Documentation catholique*, tekući broj 1751, godina 1978., broj 19, str. 914—917).

¹ DC 1778, 81/1, 52a.

Pod tim znakom čovjeka i čovjekovih prava, možemo reći, protekle su i daljnje, dosadašnje četiri godine pape Ivana Pavla II. i njegova papinskog služenja Crkvi i svijetu. I sam Papa neće propustiti da upozori na pomake naglasaka. Dok se prve godine nekako više navraćao na čovjekova prava uopće, a onda na vjersku slobodu, napose u drugoj i trećoj godini — ne puštajući, dakako, iz vida opća čovjekova prava i pravo vjerske slobode — on se intenzivnije posvećuje pravima obitelji te radničkim i zemljoradničkim pravima, kako sam ističe u novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru (17. I. 1982.)²

Vrijedno je uočiti najrazličitije prilike u kojima se Papa osvrće na čovjekova prava te njima posvećuje ili čitave cjeline svojih nagovora ili veće odlomke ili ih se pak usput dotiče. Može se govoriti o velikim i malim tekstovima, ali uvijek o značajnim. Njima se bavi u svojim učiteljskim enciklikama i pobudnicama kao što su *Redemptor hominis*³ i *Laborem exercens*⁴ te *Familiaris consortio*.⁵

O tim pitanjima on često govori u božićnim nagovorima kardinalskom zboru⁶ te u novogodišnjim nagovorima diplomatskom zboru kod Svete Stolice⁷ kao i u susretima s diplomatskim zborovima pojedinih zemalja na svojim apostolskim putovanjima.⁸

Među temeljne Papine tekstove valja ubrojiti i njegove najsvježnije nagovore i poruke: u povdu nastupa na papinsku službu⁹, zatim četiri njegove božićne poruke¹⁰ te poruke za Dan mira.

² DC 1823, 82/3, 136b.

³ Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 56, Zagreb 1980; osobito br. 12 »Poslanje Crkve i ljudska sloboda«, str. 28—31 te br. 17 »Čovjekova prava — 'slovo' i 'duh'«.

⁴ Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 63, Zagreb 1981; osobito cijeli IV. dio »Prava radnika«, str. 50—69.

⁵ Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 64, Zagreb 1981; osobito br. 22 »Prava i zadaća žene«, zatim br. 26 »Prava djeteta« te br. 36 »Odgojno pravo i odgojna dužnost«, ponajviše br. 46 »Povelja prava obitelji«.

⁶ DC 1778, 80/2, 51—58 pod naslovom »U današnjem svijetu Crkva brani čovjekovo dostojanstvo«; DC 1800, 81/2, 51—59 pod naslovom »Crkva na putovima ljudi«; DC 1822, 82/2, 73—79 pod naslovom »Crkva u dijalogu sa svijetom«.

⁷ DC 1757, 79/3, 106—108; DC 1779, 80/3, 101—104; DC 1823, 82/3, 133—139.

⁸ Tako npr. prigodom apostolskog puta u Meksiko: DC 1758, 79/4, 100; u Washingtonu: DC 1773, 79/19, 937—938; u Keniji: DC 1787, 80/11, 526—529 i dr.

⁹ *Homilija pod misom ustoličenja*: DC 1751, 78/19, 914—917, osobito br. 5, 915—916; *Prva poruka svijetu* 17. X. 1978: DC 1751, 78/19, 902—905, osobito odsjek »Mir, razvoj i međunarodna pravda«, str. 904 ab; *Prvi nagovor diplomatskom zboru pri Svetoj Stolici*: DC 1751, 78/19, 920—921; *Nagovor predstavnicima međunarodnog tiska*: DC 1751, 78/19, 920—922 i dr.

¹⁰ Te poruke nose značajne naslove: *Božić — blagdan čovjeka* (1978): DC 1756, 79/2, 57—58; *Božić — blagdan djeteta* (u Godini djeteta, 1979): DC 1778, 80/2, 58—59; *Krist — čovjekova budućnost* (1980): DC 1800, 81/2, 61—62; *Odbiti Boga znači odbiti čovjeka* (1981): DC 1822, 82/2, 79—80. Mogli bismo ovdje spomenuti još dva srodna dokumenta: Papin svečani nagovor prilikom otvorenja Treće konferencije latinskoameričkog episkopata (DC 1758, 79/4, 164—172) te Homiliju u Philadelphiji — u gradu Deklaracije nezavisnosti (DC 1772, 79/18, 883—885).

Ima i toliko drugih prigoda kada Papa prima sudionike ili delegacije pojedinih kongresa i simpozija i kada se očekuje njegova riječ o određenim međunarodnim problemima.¹¹ Još češće Papa progovara o čovjekovim pravima u tolikim izravnim susretima prigodom rimskih audijencija ili prigodom susreta s najrazličitijim slojevima na svojim apostolskim putovanjima.¹² Pa i u svojim najmanjim tekstovima Papa znade vrlo kratko ali značajno zahvatiti u čovjekova prava. Naveo bih dva tipična Papina Angelusa u prvoj godini njegova pontifikata: na blagdan Krista Kralja 1978. i na Bogojavljenje godine 1979.¹³ On se i inače u tim nedjeljnim Angelusima osvrće na najakutnije međunarodne probleme i krizna stanja uključujući ih uvijek u tu nedjeljnu molitvu »Urbis et Orbis«.

Svakako, kada je riječ o čovjekovim pravima, sasvim istaknuto mjesto zauzimaju njegov svečani govor na 34. Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda (2. X. 1979.)¹⁴ te više njegovih srodnih govora i poruka na koje ćemo se ovdje više puta osvrnuti.¹⁵

*Papin stav prema Deklaraciji o čovjekovim pravima
te prema Organizaciji ujedinjenih naroda*

U sklopu teme smatram da ponajprije treba istaknuti misao pape Ivana Pavla II. o Deklaraciji o čovjekovim pravima (1948.) i o Organizaciji ujedinjenih naroda koja se u prvom redu, s pomoću različitih svojih institucija, zauzima za poštovanje i provođenje tih svečano proglašanih prava.

¹¹ Tako npr. *Nagovor katoličkim liječnicima Italije* (28. XII. 1978.): DC 1756, 79/2, 51—53; *Nagovor novinarima prigodom Godine djeteta*, DC 1757, 79/3, 101—102 i toliko drugih nagovora koje ćemo u studiji još spomenuti.

¹² Spomenimo prvi *Papin nagovor radnicima* (9. XII. 1978.) koji već u sebi krije klice buduće enciklike o ljudskom radu: DC 1756, 79/2 60—61; zatim primjerice, *Nagovor radnicima u Novoj Huti u Poljskoj* (9. VI. 1979.): DC 1767, 79/13, 637—639 itd.

¹³ *Kristovo kraljevstvo i progonjeni kršćani*, DC 1754, 78/22, 1054; *Vjerska sloboda — temeljno pravo*: DC 1757, 79/3, 109.

¹⁴ DC 1772, 79/18, 872—879.

¹⁵ Po redu je prva njegova *Poruka OUN o 30. obljetnici Deklaracije o čovjekovim pravima* (2. XII. 1978.): DC 1755, 79/1, 1—3; zatim *Poruka Konferenciji UN za trgovinu i razvoj u Manili* (26. IV. 1979.) pod naslovom *Solidarnost i suradnja u međunarodnim odnosima*: DC 1768, 79/14, 669—670; *Poruka za godišnjicu... Evropske komisije za čovjekova prava*: DC 1779, 80/3, 113—114; *Svečana besjeda Organizaciji američkih država* (6. X. 1979.): DC 1773, 79/19, 934—936; *Govor pred Uneskom u Parizu* (2. VI. 1980.): DC 1788, 80/12, 603—609; *Poruka Generalnoj skupštini OUN od 22. VIII. 1980.*: DC 1793, 80/17, 858—860. Izostavljajući drugo, navodimo još važan dokument *Vjerska sloboda* što ga je Papa u rujnu 1980. uputio šefovima država potpisnica Završnog dokumenta u Helsinkiju, a koji je objelodanjen na prvoj sjednici Madridske konferencije 11. XI. 1980.: DC 1798, 80/22, 1172—1175.

Papa se o tome prvi put izjasnio u *Poruci prigodom 30. obljetnice Deklaracije o čovjekovim pravima* (2. XII. 1978.)¹⁶ No najmjerodavniji se Papin dokument nalazi u njegovoj nastupnoj enciklici *Redemptor hominis — Otkupitelj čovjeka*. Tom pitanju posvećuje cijeli 17. stavak s podnaslovom *Prava čovjeka — »slovo« i »dub«*. Tu odmah u početku kaže: »S poštovanjem i dubokom nadom u budućnost mora se spomenuti veličanstveni napor koji je poduzet da bi se oživotvorila Organizacija UN-a, napor koji ide za tim da se odrede i utvrde stvarna i nepovrediva ljudska prava te da se države članice uzajamno obvežu na strogo pridržavanje tih prava.«¹⁷

Papi će uskoro pružiti mogućnost da se još jasnije i ex professo na to navрати. Bio je pozvan na 34. zasjedanje Generalne skupštine UN na kojoj je 2. X. 1979. održao svečani govor.¹⁸ U trećem stavku Papa ističe *Koliko Sveta Stolica cijeni OUN*¹⁹, a u 7 stavku izričito se bavi *Sveopćom deklaracijom o čovjekovim pravima*.²⁰ On je nazivlje »miljokazom na dugom i teškom putu ljudskoga roda« te »istinskim miljokazom u moralnom progresu čovječanstva«. Trudeći se oko te Deklaracije »vlade i države svega svijeta shvatile su, ne žele li jedne na druge navaljivati dok se uzajamno ne unište, kako treba da se sjedine. A istinski put, put temeljan koji vodi i prolazi kroz svakoga čovjeka, prema definiciji, jest priznavanje i poštovanje neotuđivih prava osobâ i zajednicâ narodâ.«²¹

Papa podsjeća da potječe iz zemlje u kojoj se još i danas živo osjećaju strahote Ošwięcima te nastavlja: »Podsjećam na to prije svega zato da bih pokazao koliko je bolnih iskustava i koliko trpljenja milijuna osoba utkano u Deklaraciju o čovjekovim pravima koja je postavljena kao temeljno nadahnuće i ugaoni kamen u OUN. Visoka je cijena kojom je Deklaracija plaćena! Platili su je milijuni naše braće i sestara svojim trpljenjem i žrtvama . . . Ta cijena ne smije biti plaćena uzalud. Deklaracija o čovjekovim pravima — sa svim popratnim dokumentima, deklaracijama i sporazumima o najvažnijim ljudskim pravima, o pravima djeteta, pravima žene, o jednakosti rasa, a napose s dva međunarodna soprazuma o socijalnim i kulturnim te o građanskim i političkim pravima — ta, dakle, Deklaracija treba da za OUN ostane temeljna vrednota s kojom treba da se stalno odmjeraju savjesti njezinih članova te iz nje primaju stalna nadahnuća.«²²

¹⁶ DC 1755, 79/1, 1—3.

¹⁷ *Redemptor hominis*, Dokumenti KS br. 56, str. 48.

¹⁸ DC 1772, 79/18, 872—879.

¹⁹ DC 1772, 79/18, 872c—873a.

²⁰ DC 1772, 79/18, 873—874a.

²¹ Nav. mj., 874a.

²² Nav. mj., 874c.

U tom povijesnom govoru Papi je bilo mnogo stalo da pred tim forumom spomene koja od tih prava on smatra osobito važnima. U 13. stavku svoje besjede on navodi *Neka od najvažnijih neotuđivih čovjekovih prava*: »Univerzalna deklaracija o čovjekovim pravima i juridički instrumenti na narodnoj i međunarodnoj razini — s pokretom za koji se samo može poželjeti da bude progresivan i stalan — teže da stvore opću svijest o čovjekovu dostojanstvu te da definiraju bar neka od čovjekovih neotuđivih prava. Neka mi bude dopušteno da nabrojim neka od najvažnijih koja su općenito priznata:

- pravo na život, na slobodu i na sigurnost osobe;
- pravo na mogućnost prehrane, na odjeću i stan, na zdravlje, na odmor i na slobodno vrijeme;
- pravo na slobodu izražavanja, na odgoj i na kulturu, pravo na slobodu misli, savjesti i religije te pravo da očituje svoju religiju, i to individualno ili u zajednici, privatno i javno;
- pravo izbora životnoga staleža, pravo da osnuje obitelj i uživa sve nužne uvjete za obiteljski život;
- pravo vlasništva, pravo na rad, na prave uvjete rada te na pravednu plaću;
- pravo okupljanja i udruživanja;
- pravo na slobodu kretanja i na nutarnju i vanjsku migraciju;
- pravo na nacionalnost i na stalno prebivalište;
- pravo političkog udjela i pravo slobodnog sudjelovanja u izboru političkog sistema naroda kojemu tko pripada.

Ta cjelokupnost čovjekovih prava — završava Papa — supstancijalno odgovara dostojanstvu ljudskog bića, shvaćenog u svojoj integralnosti, a ne svedenoga samo na jednu dimenziju. Ta se prava ujedno odnose na zadovoljenje bitnih čovjekovih potreba, na ostvarivanje njegovih sloboda, na čovjekove odnose prema drugim osobama; a uvijek i posvuda odnose se na čovjeka, na njegovu punu čovječju dimenziju.«²³

Papa, dakako, ni najmanje ne misli da su u Deklaraciji sadržana sva čovjekova prava; štoviše daleko je od toga da se ona stvarno poštuju i priznaju. No ta proglašena prava znače izvrsno polazište koje iziskuje »stalan i progresivan pokret« u težnji da se stvore »opća svijest i savjest čovječanstva«.²⁴

Nadležnost Svete Stolice u međunarodnim pitanjima

Tko pažljivije prati Papinu misao o međunarodnim pitanjima uopće, a posebno o Deklaraciji o čovjekovim pravima te o odnosu Svete Stolice

²³ Nav. mj., 876ab.

²⁴ Nav. mj., 876b.

prema OUN i prema različitim državama, napose onima s kojima je Sveta Stolica uspostavila odnose, neće mu promaknuti a da ne zamijeti nekoliko važnih Papinih briga. Prije svega, kad god Papa pristupa tim ustanovama ili problemima kojima se one neposredno — kao vlastitima — bave, uvijek ili bar češće želi točnije odrediti kompetenciju Svete Stolice, odnosno Katoličke crkve u tim odnosima i odgovarajućim problemima.

A i ovo treba napomenuti: Papa nipošto nije neki zaneseni optimist, bez dubljega zapažanja kako se čovjekova prava pa i sama međunarodna suradnja teško probijaju iz željenoga u stvarni plan.

U različitim susretima s ljudima politike i društvenih pitanja Papa nastoji jasno odrediti s kojih pozicija Sveta Stolica nastoji sačuvati i umnožiti dodire s vladama i međunarodnim ustanovama i želi biti nazočna kad se raspravlja o problemima koji su njima vlastiti.

U spomenutoj svečanoj besjedi pred OUN odmah u početku obrađuje dvije teme: *Suverenitet Svete Stolice i njezina suradnja s OUN* (br. 2)²⁵ te *Bitno je da se susretnemo u ime čovjeka, cjelinski shvaćenoga* (br. 5).²⁶ Nudeći svoj dijalog i svoju suradnju političarima i državicima te članovima međunarodnih ustanova, on ne nastupa kao partner na istoj razini, ali nipošto ni kao neki drugorazredni ili manjepravni sugovornik i suradnik. Pred vjernicima, Kristovim poklonicima, on nastupa snagom svojega mandata, snagom poslanja što mu ga daje Krist. Pred drugima on radije nastupa kao onaj koji nudi dijalog ili prihvaća ponudu da bude sugovornik i suradnik. No ne čini to zbog nekog osjećaja manje vrijednosti, nego potaknut načelima istinskog dijaloga. Ali opet, uvijek kao suveren, kao autoritet neovisan i nikomu drugomu potčinjen, osim Kristu. Samo, njegov je autoritet na drugoj razini, duhovne naravi. Stoga Papa u taj sklop svojega govora pred OUN upleće prizor pred Pilatom i Isusovu riječ kojom se potvrdio kraljem, ali — ne od ovoga svijeta (Iv 18, 36—37).²⁷

No uza sve te ograde i naznake različitih suvereniteta i različitih kompetencija, prema Papi, postoji razlog uzajamnoga susreta i suradnje: »Bitno je« — kazao je Papa u istom govoru — »da se ovdje susrećemo u ime čovjeka uzetoga u cjelini, u punini i mnogostrukom bogatstvu njegove duhovne i materijalne egzistencije, kako sam to rekao u svojoj prvoj enciklici *Redemptor hominis*.«

I upravo u tom sklopu dolazi ona tako dobro sročena rečenica koju smo već jednom naveli: »U odnosu prema čovjeku« — veli Papa — »motiv je svake političke djelatnosti koja u posljednjoj raščlambi dolazi od čovjeka, ostvaruje se *po čovjeku* i postoji *radi čovjeka*...«²⁸

²⁵ Nav. mj., 872bc.

²⁶ Nav. mj., 873ab.

²⁷ Nav. mj., 873a.

²⁸ Nav. mj., 873b.

Taj Papin stav nalazimo formuliran već u prvoj poruci svijetu 17. X. 1978. On tu izražava svoju volju »da djelotvorno pridonese trajnim i primordijalnim stvarima mira i razvoja te međunarodne pravde... U tom nas ne vodi nikakva nakana političkoga upletanja ili upletanja u vođenje vremenitih stvari. Kao što Crkva ne može biti sputana niti svedena na neku puku zemaljsku strukturu, tako i nas, kad dotičemo goruća pitanja ljudi i naroda, vode samo religiozni i moralni motivi. Nastupamo samo kao učenici onoga koji je svojim postavio ideal da budu 'sol zemlje i svjetlo svijeta' (Mt 5, 13). U tom smislu i mi se želimo posvetiti tome da učvršćujemo temelje na kojima se može uspostaviti ljudsko društvo... Želimo, dakle, voditi stalnu brigu za sve te probleme prikladnom akcijom, nezainteresiranom i nadahnutom Evanđeljem.«²⁹

Takvih mjesta u naučavanju Ivana Pavla II. ima napretak, a povremeno navire neka nova misao kako bi se odgovarajuća kompetencija Crkve ujedno i bolje utemeljila i jasnije specificirala.

U XI. izvanrednoj Generalnoj skupštini OUN o novoj strategiji razvoja (22. VIII. 1980.) Papa još jednom tvrdi: »U tim raspravama Katolička crkva ima vlastitu ulogu. Ona ne zasijeca u posve ekonomska i tehnološka pitanja. Nema ambicije da pruži konkretna rješenja u tako kompleksnim zbiljama koje ne spadaju pod njezinu odgovornost... No Crkva prigodice progovara prije svega da bi posvjedočila svoju brigu za sve što se odnosi na čovjeka i na njegove uvjete... Sveta Stolica želi biti nazočna u tim susretima da bi se unutar rasprava čuo i njezin glas... i to radi toga da predloži vlastito gledište na ljudsku osobu i na ljudsko društvo... Želi predložiti korisne kriterije kako ljudske vrednote, vrednote narodâ i kulturâ ne bi zbog nepažnje bile stavljene u službu nižega objektiiva, npr. pukog ekonomskoga ili materijalnoga probitka koji bi se u konačnici pokazao nedostojan ljudske osobe pa i samoga društva... Stoga, ako vam govorim iz svoje kršćanske baštine i ako se služim rječnikom koji je svojstven onima koji slijede Kneza mira, činim to s uvjerenjem da te riječi mogu lako razumjeti ljudi i žene dobre volje cijeloga svijeta te im budu od neke koristi.«³⁰

To će još s većom jasnoćom reći u povodu Međunarodnog simpozija o 90. obljetnici *Rerum novarum*, prve socijalne enciklike Leona XIII. (1891.): »Vi znate« — veli Papa sudionicima tog simpozija — »da Crkva nema izravne kompetencije da predlaže tehnička rješenja ekonomsko-političke naravi. Ona ipak poziva na reviziju svih sistema sa stajališta kriterija dostojanstva ljudske osobe. Na to ona poziva mjesne Crkve, kršćanske zajednice na najrazličitijim razinama... napokon sve krštenike, već prema njihovoj odgovornosti i mjestu u društvu... Kad Crkva predlaže tu

²⁹ DC 1751, 78/19, 904ab.

³⁰ DC 1793, 80/17, 858ab.

nauku te je povjerala aktivnoj brizi svojih sinova, ona zapravo želi poslužiti dobru cijelog čovječanstva, u iskrenoj i pozitivnoj suradnji sa svim ljudima dobre volje i sa svima odgovornima i ustanovama međunarodnog života.«³¹

Naravno, takvo učenje susrećemo i u nagovoru za vrijeme apostolskog posjeta Brazilu pod naslovom *Novi svijet sagrađen na Bogu i na čovjeku*³² sa značajnim podnaslovima, kao npr. *Društvo se ne može sagraditi bez Boga* ili *Postaviti čovjeka u središte sve socijalne djelatnosti*. Tu Papa veli: »U svojoj socijalnoj nauci Crkva ne predlaže nijedan određeni politički ili ekonomski model nego naznačuje put, predlaže načela. To pak čini na temelju svojeg evanđeoskog poslanja, na temelju evanđeoske poruke kojoj je predmetom čovjek, čovjek u svojoj eshatološkoj dimenziji, ali i u konkretnoj povijesnoj situaciji u našoj suvremenosti. Ona to čini zato što vjeruje u dostojanstvo čovjeka stvorena na sliku Božju; i to je dostojanstvo u nutrini svakog muškarca i žene, svakog djeteta, ma bilo koje mjesto tko zauzima u društvu.«³³

Tri velika kruga čovjekovih prava za koja se papa Ivan Pavao II. osobito zauzima

Kako smo do sada vidjeli, Papa se stalno zauzima za čovjekova prava uopće. Ipak, možemo reći da postoje tri poglavita kruga čovjekovih prava na koja se Papa stalno vraća i u svojim velikim i malim dokumentima. Ta su tri kruga: Čovjekovo pravo na slobodu vjere i savjesti — Čovjekovo pravo na život, pa stoga i na obitelj — Prava radnika i zemljoradnika.

S obzirom na ta tri kruga, za svaki napose, postoji uistinu po jedan temeljni Papin dokument. Čovjekovo pravo na slobodu vjere i savjesti Papa je nekako najcjelovitije izložio u svojoj poruci *Sloboda vjere* koju je 11. IX. 1980. uputio šefovima država potpisnica Završnog akta u Helsinkiju; tekst je objelodanjen na prvoj sjednici Madridske konferencije 11. XI. 1980.³⁴ Pravo na život, pa stoga i pravo na obitelj i s tim u vezi prava obitelji Papa zastupa i brani u svojoj apostolskoj pobudnici *Familiaris consortio* — *Obiteljska zajednica*.³⁵ A prava radnika i zemljoradnika izložio je Papa u trećoj svojoj enciklici *Laborem exercens* — *Čovjek radom*.³⁶ Zna se da je ta enciklika imala biti objelodanjena 15. V. 1981. o 90. obljet-

³¹ DC 1829, 82/9, 434ab.

³² DC 1791, 80/15, 775—778.

³³ Nav. mj., 777a.

³⁴ DC 1778, 80/22, 1172—1175.

³⁵ Hrv. izdanje u nizu KS Dokumenti 64, Zagreb 1981.

³⁶ Hrv. izdanje u nizu KS Dokumenti 63, Zagreb 1981.

nici *Rerum novarum* Leona XIII., ali Papu je u tome spriječio pokušaj atentata (13. V. 1981.) i njegovo dugo trpljenje i oporavak.

Treba odmah reći da je svaki od tih triju poglavitih krugova čovjekovih prava trajno nazočan u Papinoj misli. On ta prava spominje, obrađuje i obrazlaže u najrazličitijim prigodama svojega papinskog služenja, na neke se od njih upravo uporno vraća u tolikim svojim nagovorima i susretima i u Rimu i na tolikim apostolskim putovanjima. Vrijedno je uvijek čuti sve njegove stavke, uočiti sve nijanse i naglaske, sabrati sva obrazloženja i utemeljenja dok pojedini krug pitanja ne sazori u cjelovit i specifičan dokument. Stoga ću, po mogućnosti, dodati i sav taj pripravn, popratni i usljedni materijal za svaki pojedini krug.

Povelja elemenata vjerske slobode

Već u spomenutoj poruci šefovima država potpisnica Završnoga dokumenta u Helsinkiju nalazimo pravu povelju elemenata vjerske slobode.⁸⁷ Ovdje donosim samo njezin najvažniji dio.

»Prvo, na osobnom planu treba voditi računa da se osigura:

— sloboda pristajanja ili nepristajanja nekoj određenoj vjeri i odgovarajućoj vjerskoj zajednici;

— sloboda da se i pojedinačno i zajednički, privatno i javno mogu obavljati čini molitve i bogoštovlja te da se mogu graditi crkve ili bogoštovna mjesta prema potrebama vjernika;

— sloboda roditelja da odgajaju djecu u religioznim uvjerenjima kojima se nadahnjuje njihov vlastiti život, a također sloboda i mogućnost da djecu mogu slati na katehetsku i religijsku pouku što se daje u zajednici;

— sloboda obitelji da izabere škole i druga sredstva koja djeci iz tih obitelji mogu osigurati takav odgoj a da pri tome ni izravno ni neizravno roditelji ne budu podvrgnuti dodatnim teretima što bi ih moglo smetati u ostvarivanju te svoje slobode;

— sloboda svih osoba da se posvuda mogu poslužiti vjerskom uslugom, a osobito na javnim mjestima zbrinjavanja (klinike, bolnice), u vojničkim kasarnama i u obvezatnim državnim servisima te u zatvorima;

— sloboda da nitko ne bude prisiljen na osobnom, građanskom ili društvenom planu da izvršava čine koji su protivni njegovoj vjeri i da ne mora primiti takav tip odgoja ili pripadanja grupama i udruženjima čija su načela u protivnosti s njegovim religioznim osvjedočenjima;

— sloboda da nitko zbog svoje vjere ne bude podvrgnut ograničenjima i diskriminacijama u odnosu prema drugim građanima u različitim očitovanjima života (što se tiče napredovanja u službi, ili u pogledu studija,

⁸⁷ Vidi bilj. 34.

profesionalnog zaposlenja, udjela u građanskim i društvenim odgovornostima itd.)».

»*Drugo, na komunitarnom planu* treba voditi računa o tome da religiozne ispovijesti koje sabiru vjernike neke vjere djeluju i kao društvena tijela što se organiziraju u skladu s doktrinalnim načelima i institucijskim ciljevima koji su im vlastiti.

Crkva kao takva i konfesionalne zajednice općenito imaju potrebu da u pogledu svojega života i ostvarenja svojih ciljeva uživaju određene slobode, među kojima valja navesti osobito ove:

— sloboda da postoji nutarnja vlastita hijerarhija te odgovarajući službenici, slobodno izabrani prema normama koje su tim institucijama vlastite;

— sloboda tih odgovornih u religioznoj zajednici — što osobito vrijedi u Katoličkoj crkvi za biskupe i ostale crkvene poglavare — da slobodno izvršavaju vlastiti ministrij, da dijele svete redove svećenicima ili služiteljima, da imenuju za crkvene službe, da komuniciraju i imaju dodire s onima koji prijanjaju uz njihovu religioznu konfesiju;

— sloboda da imaju vlastite institute za religioznu formaciju i teološke studije u koje slobodno mogu primiti kandidate za svećeništvo ili redovničku posvetu;

— sloboda da primaju i izdaju religiozne knjige koje se bave njihovom vjerom i bogoštovljem te da se njima slobodno služe;

— sloboda da naviještaju i priopćavaju svoje vjersko naučavanje riječju i spisima, pa i izvan bogoštovanih mjesta, te da svoje vjernike upoznaju s moralnom naukom koja se tiče svih ljudskih akitnosti i društvenog uređenja, i to u skladu s angažmanom sadržanim u Završnom aktu u Helsinkiju da se olakša širenje informacija, kulture i izmjene spoznaja i iskustava s područja odgoja . . . i evangelizatorske misije Crkve;

— sloboda korištenja u iste svrhe sredstava društvene komunikacije (tiska, radija, tlevizije);

— sloboda odgoja, dobrotvornih čina, vjerskih obreda koji omogućuju da se praktički izvrši čin ljubavi prema braći, osobito onoj kojoj je to potrebnije.

Osim toga:

— za sve ono što se tiče religioznih zajednica, kao što je Katolička crkva, koje imaju jedan vrhovni autoritet što na univerzalnom planu, prema propisima njihove vjere, ima odgovornost da magisterijem i jurisdikcijom osigurava jedinstvo zajedništva koje u istu ispovijest vjere povezuje sve pastire i vjernike: sloboda da se njeguju uzajamni odnosi komunikacije između tog autoriteta te pastira i mjesnih vjerskih zajednica, sloboda da se šalju akti i tekstovi magisterija (enciklike, upute) . . .

— na međunarodnom planu, sloboda izmjene komunikacije, kooperacije, solidarnosti vjerskog značaja, osobito s mogućnosti susreta i zasjedanja na višenacionalnom i internacionalnom planu;

— također na međunarodnom planu, sloboda izmjene informacija i doprinosa teološkog ili religioznog značaja između religioznih zajednica.«³⁸

Taj donekle sintetički Papin dokument o slobodi vjere i savjesti dobio bi na reljefu i značenju kad bismo sada naveli bar mali izbor stavaka različitih drugih Papinih dokumenata o istoj temi. Te se teme Papa magistralno dotiče već u nastupnoj enciklici *Redemptor hominis* gdje u 17. stavku *Prava čovjeka* — »slovo« i »duh« upućuje na *Temeljni tekst: sloboda vjere*.³⁹ Ostala mjesta koja sam sabrao u dokumentima pape Ivana Pavla II. o slobodi vjere i savjesti naznačujem u bilješci navodeći samo mjesta u *La Documentation catholique*.⁴⁰

Povelja prava obitelji

Drugi i treći veliki krug čovjekovih prava za koja se Papa osobito zauzima jesu magistralni tekstovi o obitelji te o pravima radnika i zemljoradnika. U svojem dosad najznačajnijem novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru (17. I. 1982.) Papa se sam o tome izražava: »Najprije sam podsjetio na misao vodilju djelatnosti Svete Stolice s obzirom na međunarodni život: čovjek je 'prvi put, i to temeljni put Crkve'. Tek u tom sklopu dobivaju sav svoj smisao dva vrlo teška problema suvremenog čovjeka: rad i obitelj. To su dva temeljna problema ne samo za osobni čovjekov život nego također za cijelo društvo... Rad i obitelj dva su pola oko kojih se odvija sav čovjekov život od praskozorja čovječanstva.«⁴¹

I ovdje, najprije u vezi s problemima obitelji, imamo već zaokruženi Papin dokument, a to je apostolska pobudnica *Familiaris consortio* — *Obiteljska zajednica* od 22. XI. 1981.⁴² U pobudnici se Papa na više mjesta

³⁸ Još jednom za sav navedeni tekst dajemo temeljni podatak: DC 1778, 80/22, 1173a—1174b.

³⁹ Hrv. tekst enciklike, str. 52—53.

⁴⁰ Elementi Papina nauka o slobodi vjere i savjesti nalaze se još u ovim dokumentima: u Poruci Ujedinjenim narodima od 2. XII. 1978. (DC 1755, 79/1, 2a), u novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru 12. I. 1979. (DC 1757, 79/3, 108a), u pismu kardinalu Slipyu o tisućgodišnjici kršćanske Ukrajine od 19. III. 1979. (DC 1765, 79/11, 505b), u homiliji u Philadelphiji (DC 1772, 79/18, 884ab), u božićnom nagovoru kardinalskom zboru 22. XII. 1979. (DC 1778, 80/2, 54b), u novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru 14. I. 1980. (DC 1779, 80/3, 104a), u nagovoru sveučilištarcima u Kinšasi u Africi (DC 1787, 80/11, 517a), u nagovoru diplomatskom zboru u Keniji (DC 1758, 79/4, 527b), u božićnoj poruci 1980. (DC 1822, 82/2, 79b), u spomenuta tri Angelusa (DC 1757, 79/3, 109; DC 1774, 97/20, 968—969; DC 1777, 80/1, 13... i na tolikim drugim mjestima.

⁴¹ DC 1823, 82/3, 136b—137a.

⁴² Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 64, Zagreb 1981.

dotiče čovjekovih prava u vezi s obitelji. To pokazuju podnaslovi pobudnice: *Prava i zadaća žene* (br. 22), zatim *Prava djeteta* (br. 26) te *Odgojno pravo i odgojna dužnost* (br. 36). No najznačajniji tekst te pobudnice baš je *Povelja prava obitelji* (br. 46). Ona je napisana u istom književnom rodu kao i Sveopća deklaracija o čovjekovim pravima. Povelju su Papi predložili oci IV. biskupske sinode u Rimu (jesen 1980.), a Papa je u ovoj pobudnici objavljuje.

Papa ne samo što prihvaća tu povelju nego prihvaća čak i zahtjev sinode da se taj tekst produbi i doradi pa da se predloži »zainteresiranim sredinama i nadležnim vlastima«. ⁴³ Papa je o tome progovorio prvom prilikom: u svojem novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru 17. I. 1981. Jedan podnaslov tog nagovora glasi *Za povelju prava obitelji*. ⁴⁴ Ta povelja u pobudnici *Familiaris consortio* glasi:

»Sinodalni su oci, među ostalim, istaknuli slijedeća prava obitelji:

— pravo da postoji i razvija se kao obitelj, to jest pravo svakoga čovjeka, a sobito siromašnih, na osnivanje obitelji i na uzdržavanje prikladnim sredstvima;

— pravo obitelji da ispunjava poslanje s obzirom na prenošenje života i odgoj djece;

— pravo na intimnost bračnoga i obiteljskog života;

— pravo na postojanost bračne veze i ustanove ženidbe;

— pravo da obitelj vjeruje, ispovijeda i širi svoju vjeru;

— pravo da svoju djecu odgaja u skladu s vlastitim predajama, vjerskim i kulturnim vrednotama, i to nužnim pomagalicama, sredstvima i ustanovama;

— pravo na fizičku, društvenu, političku i gospodarsku sigurnost, osobito za siromašne i bolesne;

— pravo izražavanja i predstavnštva pred javnim, gospodarskim, društvenim i kulturnim vlastima, te pred nižim organima koji o njima ovise, i to izravno ili posredovanjem udruženjâ;

— pravo osnivanja udruženja s ostalim obiteljima i ustanovama kako bi prikladno s nadležnošću ispunile svoju zadaću;

— pravo da se u prikladnim ustanovama i zakonodavstvom maloljetni zaštite od štetnih droga, pornografije, alkohola i dr.;

— pravo na časnu zabavu koja promiče i obiteljske vrednote;

— pravo starijih na dostojan život i doličnu smrt;

— pravo da se obitelji isele radi traženja boljih životnih uvjeta. ⁴⁵

I ova Papina pobudnica, *Obiteljska zajednica*, mnogostruko je pripravljena nizom Papinih nagovora i čina kroz drugu i dobar dio treće go-

⁴³ *Familiaris consortio* br. 46. Hrv. izdanje *Obiteljska zajednica*, str. 65.

⁴⁴ DC 1823, 82/3, 138b—139a.

⁴⁵ Vidi navod u bilj. 43

dine njegova pontifikata. Što se tiče teološke osnove, tu su vrlo važni njegovi nagovori na Papine srijede koji su počeli 7. X. 1979.⁴⁶, a ni do kraja godine 1982. nisu još završeni. Što se pak tiče teme o čovjekovim pravima na život, na obitelj te o pravima obitelji Papa je održao mnogo najrazličitijih nagovora prije i poslije objelodanjenja pobudnice. I opet, primorani smo — zbog ograničenost vremena i prostora — samo registrirati te dokumente.⁴⁷

Prava radnika i zemljoradnika

Treći krug čovjekovih prava kojima se Papa Ivan Pavao II. posebno bavi jesu prava radnika i zemljoradnika. Ako pogledamo akte Papina naučavanja, on se već sada može zvati »Papom radnika«. Naime, on se tim pitanjima bavi i zbog svoje osobne sklonosti i angažiranosti. U tolikim susretima s radnicima on će češće naglasiti kako je i sam jedno vrijeme bio ranik te je u tim specifičnim uvjetima »naučio na nov način Evanđelje«. ⁴⁸

Najviši domet Papina naučavanja o tim pitanjima do danas jest njegova treća enciklika *Laborem exercens — Čovjek radom*,⁴⁹ koja je izdana 15. V. 1981. na 90. obljetnicu srodne enciklike Leona XIII. o radničkim pitanjima *Rerum novarum*.

⁴⁶ DC 1771, 806 sl.). Prva 23 nagovora (od 5. IX. 1979. do 2. IV. 1980!) izdana su u knjizi *Nije dobro da čovjek bude sam*, Izd. Župnog ureda M. B. Lurdske, Zagreb 1980.

⁴⁷ Kao prvi navodimo nagovor novinarima prigodom Godine djeteta *O pravima djeteta*: DC 1757, 79/3, 101—102; u homiliji u Nowy Targ u Poljskoj, u odsjeku *Pravo na život — Nerazrješivost braka — Pobačaj* (DC 1767, 79/13, 635ab; homilija u Washingtonu sva je posvećena *Obitelji*, sa značajnim odsjecima: *Ljudski je život stvoren od začeta, ... Čuvajući ljudska prava služimo ljudskom životu*: DC 1772, 79/19, 941—943; u božićnom nagovoru kardinalima govori protiv pobačaja: DC 1778, 80/2, 55ab; o pravima djeteta izražava se u božićnoj homiliji *Božić — blagdan djeteta*: DC 1778, 58—59; o obitelji se izražava u petrovskom nagovoru kardinalima: DC 1790, 80/14, 675; u nagovoru V. međunarodnom kongresu o obitelji progovara o temi *Dostojanstvo i prava žena*: DC 1797, 80/21, 1102—1103; u nagovoru provnicima u povodu 30. obljetnice potpisivanja Evropske konvencije o čovjekovim pravima, među ostalim, izrijeком govori o *Pravima obitelji*: DC 1799, 81/1, 6ab; na apostolskom putu u Filipine održat će cijelu homiliju *O ženidbi i obitelji* sa značajnim podnaslovima: *Ženidba je ustanovljena od Boga, Crkva i ženidba, Pravo na život* itd.: DC 1804, 81/6, 273—275; navodimo i značajan Papin Angelus od 10. V. 1981. *Pobačaj — ubojstvo nevina čovjeka*: DC 1809, 81/10, 527—528; pred talijanskim pravnicima održat će nagovor *Sloboda poučavanja s pripadnom slobodom odgoja*: DC 1822, 82/2, 93—95; a u već poznatom novogodišnjem nagovoru diplomatima (16. I. 1982.), osim odsjeka *Za povelju prava obitelji*, imamo i odsjek *Rad i obitelj*: DC 1823, 82/3, 136b—137a... Na apostolskom putu u Portugal u Bragi Papa je održao homiliju *Obitelj — budućnost čovjekova* s toliko značajnih odsjeka: *Obitelj i odgoj, Posao svih, Ženidba i utjelovljenje, Rastavljeni parovi, Pravo davati život, Obitelj — kolijevka zvanja*: DC 1831, 82/11, 550—554...

⁴⁸ U nagovoru radnicima u Novoj Huti 9. VI. 1979: DC 1767, 79/13, 639a.

⁴⁹ Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 63, Zagreb 1981.

U toj, dakle, enciklici, *Laborem exercens* — *Čovjek radom*, Papa u IV. poglavlju obrađuje prava radnika. »Ako je rad — u mnogostrukom smislu te riječi — obveza, to jest dužnost (što je Papa u enciklici prethodno pokazao), onda je u isti mah i izvor prava radnika. Ta prava valja promatrati u širokom kontekstu cjelokupnih prava čovjeka koja mu po prirodi pripadaju . . . Poštovanje tog širokog snopa čovjekovih prava temelj je mira u suvremenom svijetu . . .«⁵⁰

Iz tkiva te enciklike možemo izvući neka prava čovjeka radnika:

- pravo na rad;
- pravo da utemelji obitelj i uživa nužne uvjete za život te obitelji;
- pravo na pravilne uvjete rada;
- pravo na odmor i razonodu;
- pravo na udruživanje;
- pravo na nutarnju i vanjsku migraciju u traženju poboljšanja životnih i radnih uvjeta . . .⁵¹

Ta prava čovjeka radnika, kako smo već rekli, izvire iz dužnosti rada koju je Papa teološki obrazložio u II. i III. dijelu svoje enciklike:

- rad je dar i naredba Stvoritelja;
- rad je potreba čovječanstva jer održavanje i razvoj čovječanstva iziskuju rad;
- rad je također zahtjev ljubavi prema bližnjemu, osobito prema vlastitoj obitelji;
- rad je izraz ljubavi i odgovornosti prema vlastitom narodu pa i prema cijelom čovječanstvu.⁵²

O svim se tim pitanjima Papa već više puta bio izrazio u svojim prijašnjim dokumentima, a i dalje se na njih navraća.⁵³

⁵⁰ Nav. dj., str. 50.

⁵¹ Nav. dj., str. 50—69.

⁵² Nav. dj., str. 14—49.

⁵³ Najprije navedimo nagovor kojim je 16. svibnja 1981. htio na velikom sletu radnika iz Evrope popratiti 90. obljetnicu enciklike Leona XIII. *Rerum novarum*, ali je u tome bio spriječen atentatom. Taj je nagovor pročitao kardinal, državni tajnik, A. Casaroli: DC 1811, 81/13, 626—630; prvi nagovor radnicima održao je 9. XII. 1978.: DC 1756, 79/2, 60—61; zatim slijedi nagovor radnicima u Guadalajari u Meksiku: DC 1758, 79/4, 180—181; te u Monterreyu: DC 1758, 79/4, 189—191; otvarajući Treću konferenciju latinskoameričkog episkopata govorio je o katoličkom shvaćanju prava vlasništva: DC 1758, 79/4, 170ab; na apostolskom putu u Poljsku više je puta govorio o pravima radnika: *Rad i molitva* rudarima u Visokoj Sleškoj: DC 1767, 79/13, 628—630, zatim radnicima u Novoj Huti sa značajnim odsjecima tog nagovora: *Zakon križa upisan je u čovjekov rad*, *Papa dolazi iz radničkog soja*, *Dostojanstvo čovjekovo i dostojanstvo rada*: DC 1767, 79/13, 638—639; značajan je i njegov nagovor Svjetskoj konferenciji o zemljoradnji i seoskom razvoju, 14. VII. 1979. s odsjecima: *Pravo na obradu zemlje*, *Vratiti zemljoradnji pravo mjesto u odnosu prema industriji* itd: DC 1769, 79/15, 706—707; radnicima u Pomeziji južno od Rima progovorit će o temi *Najprije čovjek, a onda sve ostalo* sa značajnim odsjecima *Religiozna dimenzija rada*, *Rad radi čovjeka, a ne čovjek radi rada*: DC 1771, 79/17, 816—817; na apostolskom putu u Francusku radnicima u Parizu progovorio je o temi *Mladi radnik vrijedi više no sve zlato*

Pravo na domovinu

Pošto smo upozorili na tri glavna kruga čovjekovih prava kojima se Papa najviše bavi, a to su: pravo na slobodu vjere i savjesti — pravo na obitelj te prava obitelji — prava radnička i zemljoradnička, treba da spomenemo još jedno pravo kojeg se Papa nerijetko dotiče, a to je pravo na domovinu.

Prvi se put o tome izrazio odmah nakon svojega izbora u prvom nagovoru diplomatskom zboru akreditiranom pri Svetoj Stolici. Papa preko tih predstavnika pozdravlja i izražava poštovanje narodima i državama što ih oni predstavljaju. U tom sklopu doslovno kaže: »Ja koji sam iz jednoga od tih naroda pozvan da budem nasljednik svetog Petra u služenju sveopćoj Crkvi i svim narodima, zauzimat ću se da svakom narodu iskazujem poštovanje koje on ima pravo očekivati. Stoga treba da prenesete moje gorljive želje vašim vladama i svim sunarodnjacima. Ovdje treba da dodam da me je povijest moje domovine u kojoj sam niknuo naučila poštovati specifične vrednote svakoga naroda, njegovu tradiciju i njegova prava među drugim narodima.«⁵⁴

Tu misao dalje razvija u prvom novogodišnjem nagovoru istom diplomatskom zboru 17. I. 1979: »Crkva uspostavlja — i po diplomatskim predstavništvima — dodire s tolikim državama, tako raznolikima. Preko vas Sveta Stolica prije svega želi izraziti duboko poštovanje za svaki narod, za njegovu tradiciju, kulturu i napredak na svakom području, kako sam već istakao u pismima poglavarima država odmah nakon svojega izbora za Apostolsku Stolicu.« Tu i opet dodaje svoj osoban razlog: »Budući da sam sin naroda koji ima tisućljetnu kulturu, ali je bio jedno znatno

svijeta, gdje govori O pravu na život, O uvjetima rada i položaju radnika, O obitelji, O moralnim temeljima rada i dr.: DC 1788, 80/12, 571—574; na apostolskom putu u Brazil progovorio je o temi Zemlja je dar Božji s odsjecima Pravo vlasništva, Pravo na ljudsko dostojanstvo, »Gospodariti« i »obrađivati« zemlju...: DC 1792, 80/16, 789—792; i na apostolskom putu u Njemačku Papa je u Mainzu govorio o radu pod naslovom Značenje rada u otkupljenju: DC 1799, 80/22, 1143—1146; u nagovoru delegaciji sindikata »Solidarnost« iz Poljske Papa govori o temi Čovjek i rad gdje govori o pravu radnika da se udružuju i o dužnostima sindikata: DC 1802, 81/4, 175—177; pravima čovjeka radnika posvećen je i njegov nagovor radnicima plantaže šećerne trstike za vrijeme apostolskog puta po Filipinima: DC 1804, 81/6, 277—279; pred radnicima grada Terni u Italiji razvit će temu Veličina ljudskog rada s važnim odsjecima Rad ima izvor u Bogu, Dostojanstvo ljudskoga rada, Crkva i rad itd.: DC 1806, 81/8, 374—377; u već više puta spominjanim novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru 16. I. 1982., uz prava obitelji, Papa se dotiče i pitanja prava čovjeka radnika: DC 1823, 82/3, 133—139; u nagovoru Svjetskoj konfederaciji rada ističe Pravo na slobodno udruživanje: DC 1825, 82/5, 251—252; radnicima u Livornu govori o temi Dostojanstvo rada i dostojanstvo čovjekovo, gdje se osobito dugo zadržao u odsjeku Profesionalno Papino iskustvo: DC 1828, 82/8, 399—403; i radnicima u Portugalu održat će nagovor Rad i dostojanstvo ljudske osobe s ovim odsjecima: Ruke što preobražavaju svijet, Prije svega — čovjek, Čovjek i stroj, Odnos kapitala i rada, Radnici i sindikati, Obitelj, Smisao rada po Bibliji: DC 1831, 82/11, 554—556...

⁵⁴ DC 1751, 78/19, 920b.

vrijeme lišen svoje državne nezavisnosti, iz iskustva znadem visoko značajne spomenutog načela.«⁵⁵

U vlastitoj domovini za apostolskog posjeta Poljskoj u lipnju 1979., Papa u susretu s građanskim vlastima ističe: »Mir i zbližavanje među narodima ne mogu se graditi drukčije nego na poštovanju objektivnih prava naroda kao što su pravo na postojanje, na slobodu, pravo da svaki narod bude sociopolitički subjekt, s pravom na oblikovanje vlastite kulture i civilizacije . . .«⁵⁶

A pozdravljajući brazilskog predsjednika, kaže: »S obzirom na druge zemlje, svakoj naciji treba priznati pravo da živi u miru i sigurnosti, na vlastitom tlu, bez nepravednih prijetnji izvana, bile one vojničke, ekonomske ili ideološke naravi.«⁵⁷

Najduže i najopširnije na tom se pitanju Papa zadržao u novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru (16. I. 1982.):

»Neumorna akcija Crkve odnosi se na čovjeka ili kao na individualnu osobu ili kao na osobu koja se uklapa u javni okvir svoje egzistencije. I upravo u vezi s tom drugom dimenzijom — to jest ukoliko je čovjek komunitarno i društveno biće — jasno proizlazi važnost prava svakoga naroda, jer narod je 'naravno' društvo u kojemu čovjek, po obitelji, dolazi na svijet te oblikuje vlastitu socijalnu istovjetnost: živi u određenoj kulturi što je oblikuje genij njegova naroda te utiskuje u ljude . . . značajke njihove osobnosti i njihova oblikovanja.«⁵⁸

»U javnom mišljenju svega svijeta« — nastavlja Papa malo dalje — »sve se jače iz dana u dan probija uvjerenje da narodi moraju moći izabrati slobodno društveno uređenje s obzirom na vlastitu zemlju. I ta organizacija treba da bude u skladu s pravdom, mora poštovati slobodu, religiozno uvjerenje, ukratko da nijedan narod ne smije postupati s drugim narodom kao s podređenim ili kao s instrumentom, na štetu jednakosti koja je upisana u ljudsku savjest i priznata je normama međunarodnoga prava.«⁵⁹

S tim u vezi Papa se dotiče i blokovske podjele svijeta: »Podjele na hegemonističke sfere, koje su u posebnim i prolaznim situacijama mogle imati razloga, ne mogu i dalje opravdano postojati, pogotovu ako takve podjele teže za ograničenjem suvereniteta drugih. Svaki narod mora imati pravo da raspoláže samim sobom što se tiče odluke u svojoj sudbini. Crkva ne može a da ne podupre takvo uvjerenje.«⁶⁰

⁵⁵ DC 1757, 79/3, 106a—107a.

⁵⁶ DC 1767, 79/13, 604a.

⁵⁷ DC 1791, 80/15, 783a.

⁵⁸ DC 1823, 82/3, 134a.

⁵⁹ Isto, str. 135b.

⁶⁰ Na istom mj.

U tom sklopu Papa se dotiče Tragedije prognanika i s pozivom na Deklaraciju o čovjekovim pravima ističe njegovo pravo na domovinu: »Čovjek ne smije biti lišen temeljnoga prava da živi i diše u domovini u kojoj se rodio, ondje gdje čuva najdraže uspomene svoje obitelji, grobove predaka, kulturu koja mu pruža duhovni identitet te ga hrani, tradicije koje mu daju vitalnost i sreću, cjelokupnost svih ljudskih odnosa koji ga podržavaju.«⁶¹

Smatram da u sklopu naše teme ni ova stranica o čovjekovim pravima u misli pape Ivana Pavla II. nije smjela biti izostavljena, pogotovu zbog svojih dubokih obrazloženja.

Papin pristup drugima

Dok se Papa i na državnom i na međunarodnom polju zauzima za poštovanje i provođenje čovjekovih prava, on sam u pristupu drugima pokazuje da poštuje ta ista prava, osobito kada pristupa onima koji drukčije ili suprotno misle te ispovijedaju drukčije uvjerenje. Možda to ne bi ni trebalo isticati kad bi to bilo samo na čast našem Papi. No taj njegov postupak treba da nam posluži i kao primjer. Dokumenti doista govore o Papinoj tankoćutnosti na tom području.

Značajan je u tome Papin stav prema ateizmu, odnosno njegov pristup ateistima. Drukčije govori kada govori načelno, a drukčije kada pristupa konkretnim ljudima. O ateizmu se npr. načelno izražava u *Redemptor hominis* br. 17: »Stanemo li na čisto ljudsko gledište, teško je prihvatiti stav po kojemu samo ateizam ima pravo građanstva u javnom i društvenom životu, dok su ljudi vjernici — kao po nekom načelu — jedva podnošeni, ili se s njima postupa kao prema građanima nižega reda, i da pače su — kao što se već događalo — posve lišeni građanskih prava.«⁶²

Ipak, u praksi Papa ne smatra da je time svaki dijalog i suživot isključen. U svojem važnom nagovoru *Ateizam — duhovna drama našega vremena* on govori o stavu i pristupu ateistima: »Koncil je htio poslužiti čovjeku, ali ne čovjeku apstraktnom . . . već konkretnom čovjeku, egzistencijalnom, čovjeku koji je zahvaćen pitanjima i nadama, sumnjama pa i nijekanjima. Toga čovjeka predlaže Crkvi samo Evanđelje. Toga čovjeka Crkva treba da upozna, ali spoznajom ukorijenjenom u ljubavi koja započinje dijalog u jasnoći i povjerenju među ljudima razdijeljenima po svojim uvjerenjima, ali konvergentima u istoj njihovoj ljubavi prema čovjeku.«

U natsavku Papa citira svojeg prethodnika Pavla VI. koji u zaključnom govoru II. vatikanskog koncila (7. XII. 1965.) kaže: »Laički i profa-

⁶¹ Isto, str. 136a.

⁶² Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 56, str. 53.

ni humanizam pojavio se u svojoj strahotnoj pojavi te je donekle značio pravi izazov Koncilu. Religija Boga koji je postao čovjekom sučelila se s religijom čovjeka koji se pravi bogom. I što se zbilo? Šok, bitka, anatema? I to se moglo dogoditi, ali se dogodilo nije. Drevna povijest Samaritanca bila je model duhovnosti ovoga Koncila.« Na taj tekst Pavla VI. papa Ivan Pavao II. nadovezuje svoje riječi na 34. Generalnoj skupštini UN: »Sučeljenje između religioznog i agnostičkog poimanja svijeta, što je jedan od znakova vremena, može zadržati dimenzije lojalne i pune poštovanja, bez napadaja na bitna prava savjesti svakog čovjeka ili žene što živi na ovoj Zemlji.«⁶³

O tom se Papa izjasnio, što je vrlo značajno, i za boravka u svojoj domovini, i to baš dok je posjetio nekoć zloglasni koncentracioni logor u Oświęcimiu (7. VI. 1979.). To je posljednji stavak njegova komemorativnog govora, i taj je stavak — kako bilježi *La Documentation catholique*⁶⁴ — naknadno umetnut u prije pripravljeni govor. Pod naslovom *Priznati sve što je pozitivno u onih koji ne misle kao mi*, Papa navodi najprije »mudrost staroga učitelja Pavla Wlodkovića koji piše: 'Protiv svakog je prava da budu pod prijetnjom svi koji žele živjeti u miru...'⁶⁵ Zatim Papa nastavlja: »Ne samo pravo nego nadasve ljubav se tome protivi. Ona ljubav prema bližnjemu u kojoj se očituje ljubav Božja koju je Krist proglasio kao svoju zapovijed. A to je također zapovijed koju je sam Stvoritelj upisao u srce svakoga čovjeka. Ta se zapovijed konkretizira i u 'poštovanju drugoga', u poštovanju njegove osobnosti njegove savjesti. Konkretizira se u 'dijalogu s drugim', u dijalogu koji umije tražiti i pronaći i priznati sve ono što je dobro i pozitivno i u onoga koji ima drukčje ideje od nas, a također i u onoga koji je iskreno u dobroj vjeri, makar je stvarno u zabludi.«⁶⁵

Uvijek ističući čovjekovo pravo na slobodu vjere i savjesti, Papa u dodirima s pojedinim vladama ne misli da Crkva treba pošto-poto ostati pri svim povijesno stečenim pravima katolika u pojedinoj zemlji, ako ta prava nužno ne ulaze u vjersku slobodu. Takav značajan, iako usuptan tekst nalazi se u Papinu prvom novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru: »Apostolska Stolica već je dala dokaza da je uvijek spremna pokazati svoju otvorenost prema svakoj zemlji i režimu tako da traži bitno dobro koje je istinsko dobro čovjekovo. (. . .) Stoga je uvijek spremna da vodi računa o preobrazbama realiteta i društvenih mentaliteta što se događaju u različitim državama. Ona je spremna prihvatiti npr. reviziju svećanih ugovora koji su bili sklopljeni u drugim razdobljima i u drugim prilikama.«⁶⁶

⁶³ DC 1795, 80/19, 967b.

⁶⁴ DC 1767, 79/13, 634a.

⁶⁵ Isto, str. 633b—634a.

⁶⁶ DC 1757, 79/3, 108ab

U taj kontekst slobode vjere i savjesti treba smjestiti i tankočutnu pažnju kojom papa Ivan Pavao II. pristupa svim onima koji imaju drukčije vjersko osvjedočenje od nas. U svojem nagovoru katoličkoj zajednici u Ankari, za vrijeme posjeta Turskoj, Papa je o tome progovorio pod naslovom *Katolička crkva cijeni religiozne vrednote islama*. Tu se upire na značajan tekst iz Prve Petrove poslanice: »Budite uvijek spremni na odgovor svakomu tko od vas zašite obrazloženje nade koja je u vama, ali blago i s poštovanjem...« (1 Pt 3, 15—16). I nastavlja s važnom smjernicom za nas katolike: »Te su riječi zlatno pravilo za odnose i dodire koje kršćanin treba da njeguje sa svojim sugrađanima koji imaju drukčiju vjeru od nas.« Zatim navodi temeljne koncilске tekstove o poštovanju prema islamu⁶⁷ te odlomak svoje prve enciklike *Redemptor hominis*, br. 11⁶⁸ i završava: »Imajući u vidu vaše sugrađane, ali i sva prostranstva islamskog svijeta, ja danas izražavam poštovanje Katoličke crkve za sve religiozne vrednote islama.«⁶⁹

U tom istom duhu on nagovara i druge da prevladaju i nadiđu sve ideologije kako bi se zajednički potražilo što bolje poštovanje i ostvarivanje svih ljudskih prava. Značajna je u tome poruka izvanrednoj skupštini UN o novoj strategiji razvoja (22. VIII. 1980.). Pošto je Papa jasno zacrtao koja je uloga Crkve u toj raspravi, progovara pod podnaslovom *Prevladati posebne ideologije*: »Od malog je značenja što ovu veliku skupštinu čine muževi i žene koji slijede različite sisteme i ideologije, čak i protivne. No ne bi se smjelo dopustiti da granice što proistječu iz različitih ideologija dovedu u pitanje našu brigu za čovjeka, za čovjeka konkretnoga, čovjeka cjelovitoga, za svakog čovjeka. Ne smijemo, dakle dopustiti da nas ideologije zarobe svojim kategorijama... Umjesto ideoloških stavova što su možda prevladavali u prošlosti, predlažem kriterij koji bi se mogao pretvoriti u stav ili radno načelo, a to je: nada, čvrsta nada, čvrsta i realistična za svakog čovjeka, za svaku ženu, za svako dijete, pa i za samo društvo...«⁷⁰

Papine kritičke opaske

Imajući u vidu sve što smo do sada istaknuli, možda bi se moglo postaviti pitanje nije li Papa odveć optimist i u odnosu prema Dekleraciji o čovjekovim pravima i u pristupu Organizaciji ujedinjenih naroda ili uopće kad god pristupa vladama i različitim narodnim i međunarodnim institucijama da bude sugovornik i suradnik u vremenitim pitanjima na političkom, ekonomskom i kulturnom polju.

⁶⁷ *Lumen gentium* 16 i *Nostra aetate* 3.

⁶⁸ Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 56, str. 26.

⁶⁹ DC 1776, 79/22, 1062b.

⁷⁰ DC 1793, 80/13, 859a.

Postoji vrlo značajna Papina riječ već prvih dana njegove papinske službe. U prvom nagovoru diplomatskom zboru 20. X. 1978. on najprije, kako smo već naveli, ističe svoje »poštovanje za vrednote i prava svakog naroda«, osobito onih naroda koji imaju svojega predstavnika pri Svetoj Stolici. No odmah nakon toga, pod podnaslovom *Diplomatski odnosi sami po sebi ne znače odobravanje ovoga ili onoga režima*, Papa izjavljuje: »Tko veli 'diplomatski odnosi', govori o stalnim uzajamnim odnosima pod znakom kurtoazije, diskrecije i lojalnosti. Bez miješanja nadležnosti ti odnosi pokazuju ne toliko moje odobravanje ovog ili onog režima — to ne spada na mene — ni očito odobravanje svih njegovih čina u javnim poslovima, nego znače poštovanje pozitivnih vremenitih vrednota te pokazuju volju za dijalog s onima koji su zakonito zaduženi za opće dobro društva; znače ujedno razumijevanje za njihovu često tešku ulogu . . . I kada Sveta Stolica to čini, ne izlazi iz svoje pastoralne zadaće. U težnji da time odjelotvori Kristovu brigu, kako bi Crkva mogla — dok pripravlja vječno spasenje ljudi, što je njezina prva zadaća — da se ne zanima i za dobro i boljitak naroda ovoga svijeta?«⁷¹

U danim zgodama on će još jasnije formulirati tu svoju kritičku riječ, baš što se tiče kršenja i povrede čovjekovih prava. Tako npr. u spomenutoj Poruci o 30. obljetnici Deklaracije UN o čovjekovim pravima Papa napominje kako, uz očit napredak u primjeni te Deklaracije, »ne možemo zatvoriti oči pred činjenicom da svijet u kojemu danas živimo pruža odveć mnogo primjera situacija u kojima vlada nepravda i tlačenje . . . Tko bi mogao zanijekati da danas i pojedinci i građanske vlasti nekažnjeno krše temeljna prava ljudske osobe kao što su: pravo na rođenje, pravo na život, pravo na odgovornu prokreaciju, prava na rad i na mir te na slobodu i društvenu pravdu . . . , pravo sudjelovanja u odlukama koje se tiču naroda . . . I što da se kaže o najrazličitijim oblicima kolektivnog nasilja, kao što je rasna diskriminacija pojedinaca i skupna, praksa fizičke i psihičke torture zarobljenika i političkih disidenata? Popis tih povreda samo još više raste kada promotrimo slučajeve sekvestracije osoba iz političkih razloga te otmice ljudi radi ekonomskih probiti, što sve tako dramatski napada obiteljski život i samo društveno tkivo.«⁷²

I u svečanom govoru pred UN Papa u 19. stavku progovara *O različitim oblicima nepravde na razini duha*: »Čovjek se može raniti u svojem nutarnjem odnosu prema istini, u svojoj savjesti, u najosobnijim uvjerenjima, u shvaćanju svijeta, u svojoj vjeri, te na području građanskih sloboda gdje se inače veliko značenje daje jednakosti prava, bez diskriminacije koja se temelji na rasi, spolu, nacionalnosti, konfesiji, političkom uvjerenju i dr . . .

⁷¹ DC 1751, 78/19, 920b—921a.

⁷² DC 1755, 79/1, 1b.

Uza sve to što se prihvaćaju zakonske formule koje na planu načela jamče slobode ljudskoga duha, npr. slobodu misli, izražavanja, slobodu vjere i savjesti, ima i takvih društvenih struktura u kojima ostvarivanje tih prava osuđuje čovjeka, ako ne formalno, a ono praktički da bude nepodoban za socijalno promaknuće, za profesionalno napredovanje, za pristup u određene odgovornosti te čak gubi mogućnost da slobodno odgaja svoju djecu.«⁷³

I drugdje se Papa ne ustručava dići svoj glas za obranu čovjekovih prava, ali uvijek sa svojim tipičnim osjećajem i za istinu, ali i s pažljivošću prema svima, osobito prema ljudima drukčijih uvjerenja.

Osobni ugođaj Papinih intervencija

Papa Ivan Pavao II. prešao je u govoru sa »mi« na »ja«, osim možda kada govori latinski. Inače on ne smatra da u ime veće objektivnosti stvari treba da subjektivno iščezne u vezi s onim što govori. Odatle i u svim ovim interventima na području čovjekovih prava on rado uključuje osobni ugođaj. Mogli smo to već uočiti. U prvom nagovoru diplomatskom zboru akreditiranom pri Svetoj Stolici (20. X. 1978.) on izražava poštovanje prema svakom narodu i dodaje: »Ja koji sam iz jednoga takvog naroda pozvan da budem nasljednik sv. Petra u služanju sveopćoj Crkvi i svim narodima zauzimam ću se da svakom narodu iskazujem poštovanje koje on ima pravo očekivati . . . Povijest moje domovine naučila me poštovati specifične vrednote svakog naroda, njegovu tradiciju i njegova prava među drugim narodima.«⁷⁴ Slično postupa i u novogodišnjem nagovoru istom diplomatskom zboru (12. I. 1979.).⁷⁵

U prvom svojem nagovoru radnicima (9. XII. 1978.) on će reći: »Kao što znate, i ja sam bio radnik . . . Znam dakle što znači teret svagdašnjega posla u ovisnosti o drugima. Poznajem tegobu i monotoniju rada, poznajem potrebe radnika, njihove pravedne i zakonite težnje. Ja iz iskustva znadem kako je potrebno da rad bude takav da ne otuđuje i ne bude činilac frustracije nego treba da uvijek odgovara duhovnom i višem čovjekovu dostojanstvu.«⁷⁶

Zastupajući čovjekova prava, on će u posjetu domovini Poljskoj svratiti u zloglasno masovno gubilište u Oświęcim. Tu će reći: »Možda se tko čudi što papa koji je rođen i odgojen u toj zemlji, papa koji je stigao na Stolicu sv. Petra iz ove biskupije na čijem se području nalazio koncentracioni logor Oświęcim — počinje svoju prvu encikliku riječima *Redemptor*

⁷³ DC 1766, 79/12, 878bc.

⁷⁴ DC 1751, 78/19, 920b.

⁷⁵ DC 1757, 79/3, 107a.

⁷⁶ DC 1756, 79/2, 60b.

hominis — Otkupitelj čovjeka te je svu posvećuje čovjekovoj stvari, čovjekovu dostojanstvu, prijetnjama protiv čovjeka i, napokon, neotuđivim čovjekovim pravima, pravima što ih mogu tako olako gaziti i pništavati baš njemu slična bića?⁷⁷

Posve osobno obraća se i radnicima u Parizu u govoru pod naslovom *Jedan mladi radnik vrijedi više no sve zlato svijeta*: »Tijekom života imao sam šansu, upravo milost Božju da sam mogao otkriti te temeljne istine o ljudskom radu zahvaljujući svojem osobnom iskustvu manualnog rada. Dok sam živ, neću zaboraviti ljude s kojima me vezao isti okoliš rada . . . Ja znam koju vrijednost za te ljude koji su u isto vrijeme bili očevi obitelji znači njihovo domaće ognjište, budućnost njihove djece, poštovanje prema njihovim ženama i majkama. Iz toga iskustva od nekoliko godina ja sam stekao uvjerenje i sigurnost da se u radu čovjek izražava kao subjekt koji je sposoban ljubiti, usmjeren prema temeljnim ljudskim vrednotama, spreman na solidarnost sa svakim čovjekom . . . «^{77a}

Upravo kao radnik, radeći s tolikim drugovima, on je »na novi način naučio Evanđelje«.⁷⁸

Neke završne napomene

Pokušao sam izložiti različite vidike naučavanja pape našega Ivana Pavla II. o čovjekovim pravima. Mnogo je toga ostalo da se još prouči, i materijalno i formalno. Ipak, na kraju i ovakva prikaza same od sebe nameću se neke napomene.

1. Ovom prikazu posebno nedostaje *temeljni okvir u koji treba smjestiti sve ovo Papino zauzimanje za čovjeka: njegova vrlo svestrano razrađena vizija čovjeka u svjetlu misterija Utjelovljenja i misterija Crkve*. Sav taj Papin trud počiva na njegovoj čvrsto sazdanom teološkoj i kristološkoj i ekleziološkoj antropologiji. Što je čovjek — i kao pojedinac i kao udruženo biće u obitelj, u radnički sindikat, u sklopu države itd. — Papa utemeljuje na svojem živom i svestranom, dubokom uvidu u božansku objavu koja živi u Predaji Crkve.

Za izradbu takve Papine teološke antropologije trebalo bi posebno proučiti početna poglavlja njegovih enciklika. U tom smislu najstročeniija teološka i kristološka vizija čovjeka izložena je u Papinoj prvoj enciklici *Redemptor hominis* — Otkupitelj čovjeka.⁷⁹ Ovamo spadaju i njegovi

⁷⁷ DC 1767, 79/13, 632a.

^{77a} DC 1788, 80/12, 573a.

⁷⁸ DC 1767, 79/13, 639a.

⁷⁹ Hrvatsko izdanje u nizu KS Dokumenti 56. Osobito su važna ova tri poglavlja: II. *Otajstvo otkupljenja* (str. 17—31), zatim III. *Otkupljeni čovjek i njegov položaj u suvremenom svijetu* (str. 32—53) te IV. *Poslanje Crkve i sudbina čovjekova* (str. 54—79).

svečani govori kao što je njegova prva poruka svijetu (17. X. 1978.).⁸⁰ Posebno svjetlo na Papinu koncepciju čovjeka u misteriju utjelovljenja bacaju njegove božićne poruke svijetu⁸¹, a tako i redoviti božićni (odnosno petrovski) nagovori kardinalskom zboru.⁸²

Kada, dakle, Papa govori o čovjekovim pravima, on dobro luči filozofske i teološke perspektive procjene čovjeka i njegovih prava. No papa Ivan Pavao II. prije svega govori kao vjernik. U njega između filozofskih i teoloških perspektiva nema raskoraka, a još manje protuslovlja. Stoga je vrijedno potražiti osnovnu pretpostavku njegova duha kad pristupa procjeni čovjekovih prava uopće ili pojedinih izraza tih prava. Sve dimenzije čovjeka, i kao pojedinca i kao udruženoga bića, osvjetljuje temeljni i sveobuhvatni kršćanski misterij: misterij utjelovljenja ili učovječenja Sina Božjega; misterij što je dosegao vrhunac u otkupljenju čovjeka te u zajedničkoj proslavi Krista Uskrsloga i svakoga njegova spašenika.

Navodim samo jedno mjesto iz njegova prvog božićnog nagovora (1978.) koji nosi naslov *Božić — blagdan čovjeka*: »Rođenje utjelovljene Riječi početak je nove snage za čitavo čovječanstvo. Ta je snaga ponuđena svakom čovjeku po Ivanovoj riječi: 'Dade moć da postanu djeca Božja . . . ' (Iv 1, 12). U ime te vrednote, apsolutno jedinstvene, a koja pripada svakomu čovjeku, gdje god on radi, stvara, trpi, bori se, griješi, ljubi, mrzi i sumnja; gdje god on živi ili umire; obraćam se danas tom čovjeku sa svom zbiljom Božjega rođenja, sa samom Božjom porukom . . . «⁸³

Ivan Pavao II. uvijek govori iz te vjere. Nerijetko, doduše, u raznovrsnom slušateljstvu, Papa će više istaknuti filozofsku osnovicu čovjekovih prava. No najradije on plovi dubokim morem Božje objave, jer tek ona razotkriva puni misterij čovjekova bića, kako uči koncilski konstitucija *Gaudium et spes* br. 22: »Misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju Utjelovljene riječi.« Papa se vrlo rado vraća na taj tekst.

Samo, dakle, u tom kontekstu teološke i kristološke te ekleziološke antropologije Ivana Pavla II. mogu se točnije razumjeti sva njegova zauzimanja za čovjekova prava u Crkvi i svijetu, na narodnom i međunarodnom planu. A osobito se istom u tom punom svjetlu može pratiti njegova pronicljivosti da ta prava pojedinačno identificira, izrazi, obrazloži i smjesti u skladnu cjelinu.

⁸⁰ DC 1757, 79/19, 902—905.

⁸¹ Božić 1978.: *Božić — blagdan čovjeka* (DC 1756, 79/2, 57—58); Božić 1979.: *Božić — blagdan djeteta* (DC 1778, 80/2, 58—59); Božić 1980.: *Krist — budućnost čovjekova* (DC 1800, 81/2, 61—62); Božić 1981.: *Odbiti Boga znači odbiti čovjeka* (DC 1822, 82/2, 79—80).

⁸² Najznačajniji je u tom smislu onaj od 22. XII. 1979. pod naslovom *Crkva u današnjem svijetu brani dostojanstvo čovjekovo* (DC 1778, 80/2, 51—58).

⁸³ DC 1756, 79/2, 58a.

2. Ostaju nam još i druge, ne manje važne teme koje bi trebalo iscrpnije razraditi. Tako se npr. postavlja drugo pitanje: *koji je posljednji temelj čovjekovih prava u misli pape Ivana Pavla II.?* Papa se, naime, češće vraća na dostojanstvo ljudske osobe što bi, prema njemu, čini se, bila osnovica svih drugih prava. To pak čovjekovo dostojanstvo on će pokušati vrlo jednostavno definirati u govoru pred OUN: »Cjelokupnost ljudskih prava stvarno odgovara supstanciji dostojanstva ljudskoga bića, uzetoga u svojoj cjelini, a ne svedenoga na jednu dimenziju. Ta se prava odnose na zadovoljavanje bitnih čovjekovih potreba, na izvršenje njegovih sloboda, na njegove odnose s drugim osobama, ali uvijek i svagdje odnose se — na čovjeka u njegovoj punoj ljudskoj dimenziji.« Na to će Papa postaviti temu: *Primat duhovnih vrednota*.⁸⁴

U poruci o 30. obljetnici Povelje o čovjekovim pravima čitamo podnaslov *U bazi čovjekovih prava stoji dostojanstvo ljudske osobe*. Papa se poziva na Ivana XXIII. koji u svojoj enciklici *Pacem in terris* piše »Temelj svakoga dobro uređena društva jest načelo da je svako ljudsko biće osoba . . . Samim tim ono je subjekt prava i dužnosti što proistječu . . . iz njegove naravi, pa su stoga sveopća, nepovrediva i neotuđiva.«

Ivan Pavao II. napominje da se to načelo poklapa s uvodnim tekstom Povelje Ujedinjenih naroda o čovjekovim pravima: »Smatramo« — stoji u Povelji — »da priznanje dostojanstva, što ga iznutra (= po sebi) imaju svi članovi ljudske obitelji, i njihovih jednakih i neotuđivih prava čini temelj slobode, pravde i mira u svijetu. Dakle u tom dostojanstvu ljudske osobe nalaze neposredan izvor čovjekova prava. Poštovanje tog dostojanstva izražava se u njihovoj djelotvornoj zaštiti. Čovjekova osoba, pa i kad se vara, uvijek zadržava određeno dostojanstvo koje joj je pripadao te nikada ne gubi vlastitoga dostojanstva.«⁸⁵

Uza sve to, pojam dostojanstva ljudske osobe, inače tako fundamentalan, čini mi se, nije u Papinoj misli dorađen, pa ga treba podvrgnuti dubljem proučavanju.

3. Tek usput spominjem i treću temu koju treba pomnije istražiti: *što Papa uči o dostojanstvu ljudske osobe i o čovjekovim pravima u Crkvi?* Zapazio sam samo dva dokumenta o tom pitanju, ali vjerujem da bi se pažljivijim proučavanjem Papinih dokumenata moglo više toga naći.⁸⁶

4. Treba također spomenuti još jednu temu: *odnos prava i dužnosti*.

⁸⁴ DC 1772, 79/18, 876b.

⁸⁵ DC 1755, 79/1, 2a. Navodim još neke dokumente o dostojanstvu ljudske osobe: DC 1767, 79/13, 639b; DC 1779, 80/3, 103b; DC 1799, 81/1, 11—14b; DC 1831, 82/11, 554—557.

⁸⁶ Spominjem Papin nagovor Rimskoj Roti (17. II. 1979.) pod naslovom *Crkva — na braniku prava ljudske osobe*: DC 1761, 79/7, 324—326; ovamo spada i nagovor u povodu Međunarodnog kongresa kanonskog prava (13. X. 1979.): DC 1796, 80/20, 1033—1035.

Ta je tema nazočna u više dokumenata. Ja sam ih ovdje-ondje naznačio, ali stvar također zahtijeva pomniju obradbu. Navodim samo jedan Papin tekst iz već poznate Poruke Ujedinjenim narodima u povodu 30. obljetnice Deklaracije o čovjekovim pravima: »Iako inzistiramo, i to s pravom, na priznavanju čovjekovih prava, ne smijemo nikada smetnuti s uma obveze i dužnosti koje su s tim pravima povezane. Svaki pojedinac ima dužnost ostvarivati svoja temeljna prava na odgovoran i moralno opravdan način. Svaki muškarac i svaka žena imaju dužnost poštovati sva ona prava što ih i za sebe svojataju. Štoviše, svi treba da pridonesemo svoj dio u izgradnji takva društva u kojemu će stvarno biti moguće i uživati sva dobra te ispunjavati sve dužnosti koje su s tim pravima spojene.«⁸⁷

5. Važno je i pitanje o *točnijem poimanju slobode*. Ne može biti slobode protiv čovjeka! Papa se tog pitanja, koliko znam, samo usput dotaknuo u prvom novogodišnjem nagovoru diplomatskom zboru: »Prava treba shvaćati u pravom njihovu značenju. Pravo na slobodu npr., očito ne uključuje pravo na moralno zlo, kao da bi tko mogao pozivom na slobodu prisvojiti sebi pravo da uništi ljudski život, kao što biva u pobačaju, ili bi si svojatao slobodu da uzima štetne stvari za sebe ili za druge (tj. droge). U isto vrijeme ne bi se smjelo raspravljati o čovjekovim pravima bez obzira na suodnosne dužnosti jer to traži osjećaj odgovornosti i poštovanje prava drugih osoba i zajednice.«⁸⁸

6. Papa nerijetko ističe da je *poštovanje ljudskih prava temeljni preduvjet očuvanja svjetskoga mira*. I tu smo temu samo usput dotakli, a traži svestraniju obradbu. Upućujemo samo na 11. stavak svečane besjede pred OUN: *Korijen rata — kršenje neotuđivih čovjekovih prava*.⁸⁹

Zaključak

Papa Ivan Pavao II. velik dio svoje pastoralne, a i doktrinalne aktivnosti posvetio je tome da se izjasni i da se zauzme za cjelinu čovjekovih prava. On prihvaća Deklaraciju OUN o čovjekovim pravima, on podržava OUN kao svjetsku platformu za proglašavanje, zaštitu i promicanje čovjekovih prava. No time on nipošto ne zastupa da su definirana sva čovjekova prava ili da su Deklaracijom već zaštićena. »Potreban je pokret koji treba da u isto vrijeme bude i stalan i progresivan, pokret koji ide za tim da se stvori *opća svijest i savjest* o čovjekovu dostojanstvu i da se definiraju bar neka od neotuđivih čovjekovih prava.«⁹⁰

⁸⁷ DC 1755, 79/1, 2a.

⁸⁸ DC 1779, 80/3, 104a.

⁸⁹ DC 1772, 79/18, 875b.

⁹⁰ Isto, str. 876a.

Ostaje, dakle, još dug i dalek put od proglašenja čovjekovih prava do punih priznavanja i ostvarivanja. Crkva želi sudjelovati na tom putu čovječanstva sa svima koji su na to pozvani; želi pružiti i vlastiti doprinos svima koji se oko toga trude, i to ne samo u Crkvi nego i na narodnom i međunarodnom planu. U tom smislu Papa govori Sudištu Rimske Rote (17. II. 1979.) pod naslovom *Crkva — tumačiteljica svremene žedi za pravednošću*: »Možda će XX. stoljeće priznati Crkvi da je bila poglaviti zaklon koji je branio ljudsku osobu diljem cijeloga njezina puta ovim zemaljskim životom, od začeca. U razvoju svoje svijesti Crkva ne samo što priznaje ljudsku i kršćansku osobu nego također uzima u zaštitu temeljna prava te osobe, i to na otvoren, djelotvoran i skladan način... To je dužnost koje se Crkva nikada ne može odreći.«⁹¹

U svakom slučaju, Papina je misao otvorena daljnjim obogaćivanjima u idućim godinama njegova pontifikata. Sam je zacrtao taj put, tj. da je čovjek temeljni put Crkve. Čovjek, dakle, ostaje trajno nazočan i u središtu Papine misli i brige. A glavni je Papin učitelj o čovjeku sâm Krist Gospodin »kojemu nije trebalo da mu tko daje svjedočanstvo o čovjeku: ta sam je dobro znao što je u čovjeku« (Iv 2, 25). Ta Ivanova riječ o Isusu stoji kao moto svakom novom godištu Papinih »opera omnia« u vaticanskom izdanju.

⁹¹ DC 1761, 79/7, 324a.